

LISTA POMNIKÓW HISTORII¹ W OCENIE STUDENTÓW UCZELNIEKONOMICZNEJ

LASKOWSKI Andrzej¹

¹ dr Andrzej Laskowski, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0003-2021-675X>

ABSTRAKT: Artykuł przedstawia rezultaty zadania powierzonego studentom kierunku *Towaroznawstwo* na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie wiosną 2018 roku w ramach przedmiotu *Ochrona dóbr kultury z aspektami celnymi*. Na liście PH znajdowało się wówczas 91 miejsc i obiektów, a zadaniem studentów było krytyczne odniesienie się do zawartości listy poprzez wskazanie miejsc i obiektów, których obecność na liście budzi ich zdziwienie lub sprzeciw oraz zaproponowanie takich, które w ich ocenie powinny się na niej znaleźć, a jednak ich nie ma. W tej pierwszej kategorii najwięcej osób (aż 8 z 32 wypowiadających się) wyraziło zdziwienie umieszczeniem na liście stadniny koni w Janowie Podlaskim, z czego 5 uznało, iż obiektu tego nie powinno być na liście w ogóle. Bardzo krytycznie (3 głosy zdecydowanej dezaprobaty) oceniono też Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego. Jeśli chodzi o uzupełnianie listy, to najwięcej osób (5) dostrzegło konieczność wpisania na nią Auschwitz Birkenau - niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady oraz Twierdzy Przemyśl (4), co w tym drugim przypadku stało się już faktem. Realizacja zadania pokazała, iż taka forma ochrony zabytków jest w Polsce potrzebna, a emocje, jakie budzi zawartość listy PH mogą mieć walor edukacyjny i popularyzatorski.

SŁOWA KLUCZE: Pomnik historii, studenci, dziedzictwo, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie (UEK) od wielu lat przedstawia ofertę edukacyjną związaną z szeroko rozumianą ochroną dziedzictwa kulturowego, skierowaną do osób w różnym wieku i legitymujących się różnym stopniem wykształcenia. Swoistym „okrętem flagowym” jest w tym względzie działająca od 2001 roku – w formule studiów podyplomowych – Akademia Dziedzictwa, firmowana przez Małopolską Szkołę Administracji Publicznej UEK oraz Międzynarodowe Centrum Kultury². Z kolei studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych

¹ Świadomie używam, tu i dalej, pisowni „Pomnik Historii” zamiast spotykanej (choćby w aktach prawnych) formy „pomnik historii”, w pełni zgadzając się z sugestią wysuwaną w tym względzie w literaturze przedmiotu. Więcej na ten temat zob. Świdrak M., *Krytyczne uwagi do instytucji pomnika historii*, [w:] P. Dobosz, M. Biliński, W. Górny, A. Mazur, M. Hadel, A. Kozień (red.), *Problemy ochrony prawnej sportowego dziedzictwa kulturowego i mechanizmy prawa sportowego*, Kraków 2018, s. 60).

² Zob. np. *Akademia Dziedzictwa 2001-2013*, red. B. Szyper, M. Wiśniewski, Kraków 2013 oraz <http://www.akademia.mck.krakow.pl/> [ostatni dostęp: 16.07.2019].

wybranych kierunków działających na UEK mają możliwość zapoznawania się z tajnikami zarządzania dziedzictwem kulturowym (*Turystyka i rekreacja*), zasadami ochrony dóbr kultury (wybrane specjalności *Towaroznawstwa*), a od najbliższego roku akademickiego także zarządzaniem dziedzictwem kulturowym miast historycznych (nowo utworzone *Studia miejskie*). Ofertę edukacyjną z tego zakresu przygotowują i prezentują pracownicy Zakładu Dziedzictwa Kulturowego i Studiów Miejskich (Katedra UNESCO), współtworzącego Katedrę Historii Gospodarczej i Społecznej UEK, od jesieni 2008 roku kierowaną przez prof. Jacka Purchłę (zarazem od 1993 roku stojącego na czele wspomnianego Zakładu)³.

Niniejszy tekst powstał na bazie zajęć prowadzonych przez autora, pracownika przywołanej Katedry UNESCO, ze studentami *Towaroznawstwa* UEK w semestrze letnim (obejmującym okres od lutego do czerwca, a w zasadzie do września) roku akademickiego 2017/2018. Studenci uczestniczyli w wykładzie *Ochrona dóbr kultury z aspektami celnymi*, prowadzonym na studiach stacjonarnych w wymiarze 15 h lekcyjnych, w ramach studiów drugiego stopnia (magisterskich) na specjalności handlowo-celnej, na ostatnim z trzech semestrów. W programie zajęć, w zestawie generalnych zagadnień dotyczących tematu, znajduje się standardowo omówienie obowiązujących w Polsce form ochrony zabytków, a zatem także podstawowe informacje o Pomnikach Historii (PH). Zadanie powierzone studentom⁴ polegało na dokładnym zapoznaniu się z aktualną listą PH (jej stanem z wiosny 2018 roku)⁵, a następnie na wskazaniu (jednego lub kilku) wpisu, który wydał im się najbardziej zaskakujący oraz na zaproponowaniu takiego, którego brak w zestawieniu był dla nich szczególnie zauważalny. Należało zatem nie tylko wykazać się znajomością obowiązujących wówczas wpisów (w czym szczególnie pomocna okazała się strona internetowa Narodowego Instytutu Dziedzictwa)⁶, ale też z istniejącego i znanego studentom zasobu obiektów wskazać te, których brak uznali za istotne niedopatrzenie, a tym samym mankament tej kategorii zabytków.

Na podstawie informacji uzyskanych w trakcie zajęć można oszacować, iż przeszło połowę autorów zadania (18) stanowiły osoby z województwa małopolskiego (w tym 5 z Krakowa) [przy inicjałach oznaczono je odpowiednio, po ukośniku, symbolami: M, MK], a wśród pozostałych przeważali studenci z województwa podkarpackiego (7) [P]. Ponadto kilka osób (2) reprezentowało województwo śląskie [Ś], a po jednej – województwa: opolskie [O] i świętokrzyskie [ŚW]. W kilku przypadkach (3) miejsca pochodzenia studentów nie zdołano

³ Na temat historii wspomnianej katedry zob. Laskowski A., *Jubileusz 50-lecia Katedry Historii Gospodarczej i Społecznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. LVII, 2009, nr 3-4, s. 474-475. W 2019 roku katedra obchodziła swój kolejny jubileusz, związany z 60-leciem jej działalności.

⁴ W zadaniu uczestniczyły 32 osoby.

⁵ Po wręczeniu 10 nowych nominacji w dniu 20 kwietnia 2018 roku lista PH liczyła 91 pozycji i z takim właśnie jej stanem zapoznawali się studenci. Kolejne poszerzenie listy nastąpiło wraz z wręceniem kolejnych 10 nominacji w dniu 10 grudnia tegoż roku. Odtąd liczy ona 105 pozycji.

⁶ Zob. https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/; [ostatni dostęp: 22.07.2019].

ustalić [N]⁷.

W poniższym tekście, celem przedstawienia argumentacji i/lub motywów wyboru, sięgnięto niejednokrotnie do wypowiedzi studentów. Cytując je, podano każdorazowo inicjały autorki lub autora wypowiedzi oraz – po ukośniku – województwo (z ewentualnym dopełnieniem o sam Kraków), z którego dana osoba się wywodzi. Korygowano ich formę w minimalnym stopniu, wyłącznie z uwagi na pojawiające się błędy konstrukcyjne lub językowe, a bardzo często padające w nich (jak również w dalszej części niniejszego tekstu) sformułowanie „Pomnik Historii” zastępowano konsekwentnie skrótem (PH).

Realizując zadanie, niektórzy studenci odnieśli się do definicji PH. Chociaż wszyscy znali ją z zajęć, niektórzy odczuli potrzebę powrócenia do niej po zapoznaniu się z pełną listą wpisów⁸. Jak przyznała jedna z uczestniczek zadania, „nigdy nie zastanawiałam się czym tak naprawdę może być PH, a na pewno nie sądziłam, że może to być np. całe miasto. Moje wyobrażenie na temat tego było zupełnie inne, za PH uważałam zawsze pojedyncze obiekty lub place oraz wyjątkowe miejsca” [KT/P]. Inna stwierdziła: „W moim wyobrażeniu PH zawsze były [to] budynki lub obiekty przyrodnicze [sic!]” [KG/P]. Wielu z uczestników zadania podkreślało istotną wagę i doniosłe znaczenie wykreowania tej kategorii zabytków, posiadających status „najważniejszych i najcenniejszych obiektów zabytkowych w państwie” [MK/ŚW]. Nie brakowało jednak głosów, iż niektóre propozycje są kontrowersyjne z uwagi na ich niestandardowy charakter (o czym dalej).

W pierwszej części zadania, dotyczącej wskazania PH kontrowersyjnych lub zaskakujących, jedna z osób poczyniła – słuszne skądinąd – zastrzeżenie, iż „Lista PH jest zbiorem zabytków, których uznanie za obiekty najwyższej wartości poprzedzone jest odpowiednią procedurą, dlatego trudno też kwestionować obecność któregośkolwiek z obiektów na liście. Można jedynie wyodrębnić element, który we własnym odczuciu ma najmniejszą wartość na tle pozostałych” [JH/M].

Po wytypowaniu wpisu (-ów) zaskakującego lub wywołującego zdziwienie, starano się zgłębić uzasadnienia konkretnych decyzji, po czym – na ogół – ponownie zajmowano stanowisko w kwestii oceny zasadności danego wpisu. Wśród znajdujących na liście PH obiektów i zespołów najwięcej kontrowersji wzbudziły:

- **Janów – stadnina koni** – spośród 8 osób wyrażających wątpliwości aż 5 pozostało nieprzekonanych co do słuszności nadania stadninie tak wysokiej rangi. Argumentowano m.in. tak: „Rozumiem ideę promowania Polski na arenie międzynarodowej i na pewno dzięki stadninie koni w Janowie Podlaskim niejedna osoba usłyszała o naszym kraju, lecz wydaje mi się, że stadnina odstaje trochę od innych obiektów znajdujących się na liście” [JT/O]; „Niewątpliwie jest to unikalny zespół architektoniczno-krajobrazowy, ale [...] nie ma aż tak szczególnego

---

⁷ Podobna struktura, pomijając coraz liczniejszych ostatnio studentów z Europy Wschodniej (zwłaszcza z Ukrainy), występuje na innych kierunkach studiów na naszej uczelni. W opisywanej grupie nie było obcokrajowców, rocznik ten bowiem rozpoczynał studia, kiedy boom na studiowanie na UEK wśród przybyszów z zagranicy nie miał jeszcze miejsca.

⁸ Na zajęciach możliwe było zaprezentowanie tylko niektórych wpisów z, coraz obszerniejszej, listy.

znaczenia dla kultury naszego kraju” [AD/MK]; „[...] są ważniejsze budynki, które mają większe znaczenie dla historii Polski niż stadnina, która w głównej mierze zasłynęła z hodowli koni czystej krwi arabskiej” [AS/Ś].

• **Łódź – wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego [Ryc. 1]** – pozycję tę wskazały jako wątpliwą 3 osoby i wszystkie pozostały wobec niej sceptyczne. Argumentowano tak: „Miast przemysłowych w Polsce jest wiele, podobnie jak wielokulturowych. Każde z nich ma swoją historię i kulturę, ale według mnie Łódź w żadnym stopniu nie wyróżnia się spośród nich ani walorami historycznymi, ani estetycznymi” [KG/P]; „Krajobraz taki kojarzy się przeważnie z fabrykami, ich kominami oraz wieloma „chmurami” dymu, jak również zanieczyszczeń, co w moim przekonaniu jest dość kontrowersyjnym wyborem” [KS/P].

Fot. 1 Łódź – przykład PH trudne do zaakceptowania dla studentów. Fot. A. Laskowski: II 2008

• **Kanał Augustowski – droga wodna** – wpis ten wskazało aż 5 osób, ale jako zdecydowani oponenty zadeklarowały się ostatecznie 2 osoby. Argumentowano m.in., iż ”mimo urokliwej lokalizacji powinien być uważany jako atrakcja turystyczna, a nie PH. Za [jego] budowę [...] nie odpowiadali wybitni architekci, lecz jedynie inżynierowie wojskowi” [AK/P]. Drugi, podobny wpis – **Kanał Elbląski** – wskazały jako zaskakujący 2 osoby, przy czym 1 uznała go za nieakceptowalny.

• **Gliwice – radiostacja** – wpis tego obiektu wskazało jako zaskakujący aż 5 osób, ale tylko 1 pozostała nieprzekonana do idei nadania mu tak wysokiej rągi. Jej zdaniem, „mimo powiązania historycznego jest to [...] miejsce przypominające obecne budynki” [BK/N].

• **Ozimek – żelazny łańcuchowy most wiszący na rzece Mała Panew** – wpis ten uznali za kontrowersyjny 4 osoby, z których 2 pozostały nieprzekonane. Jedna z nich wyraziła opinię, iż most „nie posiada aż tak dużej wartości historycznej dla naszego kraju, jak np. Zamek Królewski na Wawelu. [...] jedynie ukazuje nam, jak wyglądała kultura przemysłowa w XIX wieku, poza tym nie jest związany z żadnymi ważnymi wydarzeniami historycznymi czy kulturowymi”.

• **Wrocław – Hala Stulecia** – zaskoczenie zakwalifikowaniem tego obiektu do PH wyraziły aż 3 osoby, z czego aż 2 zdecydowanie pozostały przy swym stanowisku. Jedna z nich konstatowała, iż „można by ją zastąpić wieloma innymi pozycjami, które powstały w podobnym okresie [...], a swoim wyglądem oraz historią zachęcają do odwiedzin i poznania ich historii. Dla mnie osobiście jest to tylko zwykła owalna hala, których w Polsce mamy sporo” [BK/P].

• **Bohoniki i Kruszyniany – meczety i mizary** – wpis ten zaskoczył 2 osoby i obie pozostały wobec niego sceptyczne. Jedna z nich, powołując się na definicję PH, uznała, iż „meczety i mizary stanowią dziedzictwo kulturowe innej kultury oraz innych krajów [sic!], innej religii. Fakt, że znajdują się na terenie naszego kraju niekoniecznie oznacza, że ma ważną wartość dla Polski. Uważam, że nie do końca słusznie ta pozycja znajduje się na liście PH oraz że znalazłoby się kilka innych miejsc na terenie naszego kraju, które mogłyby w tym kontekście mieć większe znaczenie” [MW/M]. Stanowiska tego nie poparła jednak żadnymi konkretnymi propozycjami.

• **Katowice – osiedle robotnicze Nikiszowiec [Ryc. 2]** – zespół ten zakwestionowano w tych samych proporcjach, co Bohoniki i Kruszyniany. Jeden z oponentów uzasadnił swe stanowisko krótko: „[...] moim zdaniem osiedle robotnicze nie jest PH” [GT/MK].

Fot. 2 Nikiszowiec – przykład PH trudne do zaakceptowania dla studentów. Fot. A. Laskowski: XII 2016

• **Inne** pozycje na liście PH wskazywały już tylko pojedyncze osoby. Na 8 takich wskazaniach 3 (Srebrna Góra – Twierdza Srebrnogórska, Szalowa – kościół parafialny św. Michała Archanioła, Świdnica – katedra) spotkały się z ostateczną akceptacją, a 5 (Gościkowo-Paradyż – pocysterski zespół klasztorny, Krzeszów – zespół dawnego opactwa cystersów, Lublin – historyczny zespół architektoniczno-urbanistyczny, Warszawa – Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya i Żyrardów – XIX-wieczna Osada Fabryczna) uznano za uhonorowanie na wyrost. Wysuwano przy tym różne argumenty, np. uważano, iż stację filtrów wystarczyło chronić wpisem do rejestru zabytków [LK/M], osada fabryczna jest nie dość „zakorzeniona w pamięci Polaków” (inaczej niż przywołane przykładowo: zespół miejski Krakowa czy pole bitwy pod Grunwaldem), a zespół miejski Lublina dyskwalifikuje wielokrotne i niedbałe restaurowanie oraz liczne, pospieszne przeróbki [JK/MK].

Na tle wahań i wątpliwości związanych z zaakceptowanymi przez gremia decyzyjne nominacjami nie mniej ciekawie przedstawia się lista studenckich propozycji dotycząca tego, czego brakuje i – w związku z tym – co należy umieścić wśród PH. Tym, co przede wszystkim uderza w przedstawionych propozycjach, jest ich lokalizacja w różnych zakątkach kraju oraz typologiczna różnorodność. Ten drugi aspekt owych propozycji z jednej strony podważa słuszność mogącego się nasuwać domniemania, iż studenci chętnie zawężiliby repertuar obiektów na liście PH do przykładów najbardziej oczywistych (np. obiektów sakralnych, rezydencji czy zespołów staromiejskich), a z drugiej strony pokazuje, iż zapoznanie się z obiektami już obecnymi na liście ewidentnie poszerzyło ich horyzonty myślowe i wyobrażenie o tym, jakiego rodzaju obiekty mogą dostąpić tego zaszczytnego miana.

Fot. 3 Auschwitz Birkenau – w oczach studentów najbardziej widoczny brak na liście PH. Fot. A. Laskowski, VI 2008

Najwięcej głosów (5) odnośnie braków na liście zebrał **Auschwitz Birkenau – niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady** [Ryc. 3]. Studenci wyrażali dezaprobatę wobec faktu, iż ten tak ważny symbol o znaczeniu międzynarodowym, od dawna widniejący na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO (dalej: LŚD), nie figuruje na liście PH. Spośród obiektów z LŚD, których wciąż nie ma wśród PH, wskazano również Dębno Podhalańskie – kościół p.w. św. Michała Archanioła (wpisany w ramach grupy z innymi, wybranymi kościołami drewnianymi południowej Małopolski)⁹.

Niewiele mniej wskazań od Auschwitz Birkenau, bo 4, otrzymał **Przemysł – Twierdza Przemysł**, a ponadto jedna z osób wskazała też osobno **Przemysł – zespół staromiejski**. Sugestie te okazały się prorocze, bowiem jeszcze pod koniec tego samego roku Prezydent RP uznał oba te zespoły za PH. Podobnie potoczyły się losy, wskazanej przez jedną osobę, kandydatury: **Gdańsk – Stocznia Gdańska, miejsce narodzin „Solidarności”**. Zdaniem osoby nominującej stocznia „powinna znaleźć się na niej [tj. liście PH] dużo wcześniej, gdyż jest miejscem przemian ważnym dla Polski, Europy i całego świata” [BK/N].

Po 2 osoby postulowały, by wśród PH znalazły się: **Modlin – Twierdza Modlin** („z uwagi na historię, rozmiar oraz „niesamowitość” kompleksu fortyfikacji” [KG/M]) oraz **Niepołomice – Zamek Królewski** („określa się [go] jako >>drugi Wawel<<, wybudowany z rozkazu króla Kazimierza Wielkiego [...] był miejscem ważnych spotkań politycznych i dyplomatycznych. Stamtąd wyruszali królowie na myśliwskie wyprawy do pobliskiej Puszczy Niepołomickiej. [...] w ciągu wieków zamek przebudowywano kilkukrotnie [...] dziś prezentuje się niesamowicie po pracach renowacyjnych. I jest dostępny dla zwiedzających”). Obie te propozycje, jak się wydaje, zasługują w tym kontekście na rozważenie¹⁰.

Inne potencjalne kandydatury zgłoszone zostały przez pojedyncze osoby, niemniej jednak znalazło się wśród nich co najmniej kilka takich, które – zdaniem piszącego te słowa – powinny znaleźć się w orbicie zainteresowania osób podejmujących decyzje, a ich opiekunowie powinni poważnie rozważyć podjęcie konkretnych kroków celem złożenia odpowiedniej aplikacji. Zaliczam do nich następujące propozycje (w kolejności alfabetycznej wg nazw miejscowości):

- **Chochółów – wieś (jej część)** – podnosząc znaczenie drewnianej, góralskiej zabudowy mieszalnej i fakt ciągłego spełniania przez nią pierwotnej funkcji oraz zwracając uwagę na jej rolę odegraną w czasie Powstania Chochołowskiego w 1846 roku puentowano, iż „spełnia ona wszystkie główne kryteria, które musi spełniać obiekt wyróżniony mianem Pomnika Historii” (EZ/M). Warto dodać, iż kolejnym ważnym argumentem byłyby tu niewątpliwie, niedopowiedziana w propozycji studenckiej, kwestia układu przestrzennego, w ramach którego funkcjonuje wspomniana zabudowa.

⁹ Przez przeoczenie zapewne spośród obiektów tej kategorii jedna z osób domagała się też wpisu sanktuarium maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej, obecnego już zarówno na LŚD, jak i na liście PH.

¹⁰ Problematyczny w przypadku twierdzy wydaje się stan jej zachowania. Jeśli chodzi o zamek, to zasadne wydaje się potraktowanie ewentualnego wpisu szerzej, przynajmniej z uwzględnieniem zespołu miejscowego kościoła parafialnego.

- **Kłodzko – Twierdza Kłodzko** – w kontekście tej propozycji podnoszono przede wszystkim jej, sięgające średniowiecza, walory historyczne [AS/N], które warto podbudować również aspektami krajobrazowymi i – nie zawsze jednoznacznymi – kwestiami miastotwórczymi.

- **Pszczyna – zamek [Ryc. 4]** – oprócz strictly historycznych wysunięto w tym przypadku również argumenty dotyczące autentyzmu, związane ze świetnie zachowanym pierwotnym wystrojem i wyposażeniem neobarokowej, ale mającej wielowiekową tradycję, rezydencji, jak również wysokie walory otaczającego ją, rozległego parku krajobrazowego [AS/Ś].

Fot. 4 Zamek w Pszczynie jako przykład sugerowanych przez studentów wpisów na listę PH. Fot. A. Laskowski, III 2007

- **Szczyrzyc – opactwo cystersów** – jak argumentowano, „ma [ono] bardzo długą i barwną historię. [...] W okresie zaborów wychowankiem przyklasztornej szkoły elementarnej był Władysław Orkan. Podczas okupacji hitlerowskiej opactwo było schronieniem dla uchodźców z różnych miejsc z Polski. Opactwo odznaczono Krzyżem Virtuti Militari za męstwo podczas II wojny światowej” [JK/M].

- **Wadowice – bazylika Ofiarowania NMP oraz Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II** – nominacja wskazana ze względu na bezpośredni związek obu obiektów „z osobą urodzonego w Wadowicach papieża Jana Pawła II”, co czyni z niej miejsce „ważne dla każdego Polaka” [PS/M].

- **Zakopane – „budynki wybudowane w stylu zakopiańskim z willą Kolibą na czele”** – nominacja wysunięta nie tylko z uwagi na posiadane różnorodne walory (styl narodowy, propagowanie motywów regionalnych, Stanisław Witkiewicz jako twórca), ale też w związku

z faktem, iż na liście „brak jakichkolwiek zabytków z Podhala” [AK/M].

• **Żywiec – park zamkowy w Żywcu** – jak argumentowano, „założony w XVIII w. jest miejscem uwielbianym przez mieszkańców Żywca i pobliskich miejscowości” [BK/N]. Dodać warto, iż park – o niewątpliwych walorach krajobrazowych i historycznych – tworzy wspólny kompleks z ważną rezydencją, dlatego potencjalna kandydatura może i powinna zawierać oba te elementy.

Oprócz wymienionych, wśród zgłoszonych przez jedną osobę, kandydatur znalazły się również dwa zabytki techniki. Kategoria ta, z tak wielkim oporem akceptowana (lub wręcz odrzucana) przez wielu studentów oceniających istniejące wpisy, u innych znajdowała zrozumienie do tego stopnia, iż proponowali oni, aby umieścić wśród PH:

• **Giżycko – most obrotowy na Kanale Giżyckim (obecnie: Łuczańskim)** – obiekt z końca XIX wieku usytuowany na drodze wodnej przekopanej w 3. ćwierci XVIII stulecia. Zdaniem osoby nominującej, za wpisem przemawia oryginalność konstrukcji mostu i fakt praktykowania jego tradycyjnej, ręcznej obsługi oraz unikatowość obiektu w skali Polski i na tle Europy [AK/P].

• **Solina – zaporę wodną** – betonowa konstrukcja piętrząca wody Sanu w Bieszczadach, zaprojektowana w pierwotnej wersji jeszcze w okresie międzywojennym, oddana do użytku (po modyfikacji dawnych planów) w 1968 roku. Wedle studenckiego uzasadnienia obiekt ten zasługuje na miano PH z uwagi na wartości historyczne (fakt budowy w 1968 roku) oraz wyjątkowość („najwyższa w Polsce”) i oryginalność konstrukcji (fakt wybudowania „na naturalnych fundamentach z kamieni”) [AS/P].

Wbrew obawom prowadzącego zajęcia, wynikającym z zauważalnej liczby uczestników zajęć związanych z Krakowem, wysuwając propozycje potencjalnych nominacji nie koncentrowano się na obiektach krakowskich. Wśród tak powiązanych terytorialnie, stosunkowo nielicznych kandydatur, po 1 wskazaniu otrzymały: pozostałe **kopce krakowskie** (poza wpisanym stosunkowo niedawno, bo pod koniec 2017 roku, kopcem Kościuszki), rozległa łąka o średniowiecznym rodowodzie usytuowana w ścisłym centrum miasta, tj. **Błonia krakowskie** [Ryc. 5] (w 2000 roku umieszczone w rejestrze zabytków; wedle studentki są one „ważnym elementem Krakowa dla jego mieszkańców. [...] przyjęły wiele imprez i wydarzeń” [MT/MK]) oraz **stara (tzn. socrealistyczna) część Nowej Huty** („jest miejscem szczególnym, długo zakorzenionym [sic!] w Krakowie” [MT/MK]).

W kilku innych przypadkach również kierowano się lokalnym (tym razem: pozakrakowskim) patriotyzmem, wskazując te obiekty, które w rodzinnych stronach wypowiadających się studentów cieszą się uznaną sławą i są prezentowane jako ważne elementy lokalnego bądź regionalnego dziedzictwa, względnie istotne atrakcje turystyczne, nie są jednak bliżej znane szerokiej publiczności. Jako przykłady takich kandydatur wskazać można: **Chroberz – pałac Wielopolskich** [MK/ŚW], **Grodków – kościół pw. św. Michała Archanioła** (tu, dla przykładu, argumentowano: „przez wzgląd na piękno świątyni oraz brzmienie niedawno wyremontowanych organów <renomowanej firmy Berschdorf z Nysy>” [JT/O]), **Jarosław – zespół kościelno-klasztorny Franciszkanów-Reformatów** [AC/N] czy **Tarnobrzeg – sanktuarium Matki Boskiej**

Dzikowskiej [KS/P]¹¹.

Fot. 5 Krakowskie Błonia jako przykład sugerowanych przez studentów wpisów na listę PH. Fot. A. Laskowski, III 2007

Podsumowanie

Opisany w niniejszym artykule stan świadomości i dokonane oceny dotyczą młodych (w chwili wykonywania zadania na ogół 24-letnich) mieszkańców Polski (głównie jej południowo-wschodniej części), kończących właśnie swoją edukację na poziomie studiów magisterskich. Obecnie większość tych osób współtworzy już przypuszczalnie rynek pracy, a niebawem będą one współdecydować o losach wielu aspektów naszego codziennego życia i publicznie formułować oceny określonych zjawisk. Stosunkowo młoda forma ochrony prawnej, jaką są PH – choć dalece niedoskonała i wymagająca wielu ulepszeń – domaga się i zasługuje na popularyzację oraz silniejsze zakorzenienie w świadomości społecznej. Warto kształtować tę świadomość na różnych poziomach edukacji, w tym na poziomie uniwersyteckim, wskazując blaski i cienie systemu ochrony zabytków w Polsce, mając na uwadze fakt, iż to do następnych pokoleń należeć będzie jego modyfikacja bądź zmiana. Rzeczywistość polityczna ostatnich dziesięcioleci w Polsce pokazuje, iż los nadzorowania i modelowania systemu ochrony zabytków nie zależy tylko i wyłącznie od osób o przygotowaniu specjalistycznym, stąd powszechność owej

---

¹¹ Oficjalne nominowanie tych obiektów, niewątpliwie znaczących w skali lokalnej czy nawet regionalnej, wydaje się bardzo mało prawdopodobne.

świadomości jest czymś ze wszech miar pożądanym.

Z przeprowadzonego i opisanego tu zadania wynika wyraźnie, iż dla studentów najtrudniejsze do akceptacji okazały się te PH, które dotyczą zabytków techniki i nowatorskich rozwiązań konstrukcyjnych (most w Ozimku, radiostacja w Gliwicach, wrocławska Hala Stulecia, warszawska stacja filtrów), w tym tworzące rozległe terytorialnie kompleksy o charakterze użytkowym (oba kanały wodne), nie dość okazałe architektonicznie i/lub o funkcji postrzeganej jako zbyt pospolita (stadnina w Janowie, osiedle Nikiszowiec) czy też odnoszące się do kultury nielicznej w Polsce mniejszości (tatarskie meczety i mizary). Jak się okazało, negatywną konotację niosą też dla tej grupy odbiorców skojarzenia zabytków z wysokoemisyjnym, XIX-wiecznym przemysłem (Łódź, Żyrardów). Co chyba najbardziej zaskakujące, kilka osób wskazało wśród kwestionowanych wpisów obiekt znajdujący się od kilkunastu już lat na LŚD (Hala Stulecia we Wrocławiu, wpisana w 2006 roku).

Biorąc pod uwagę wszystkie wpisy funkcjonujące w chwili wykonywania zadania (91), w znikomym stopniu (lub wcale) sprzeciw wśród studentów wzbudziło umieszczenie na liście ważnych obiektów sakralnych (katedr, zespołów klasztornych czy pojedynczych kościołów, także jednoznacznie związanych z wyznaniem innymi niż dominujące w Polsce rzymskokatolickie), zespołów staromiejskich, budowli obronnych i rezydencji, zespołów przemysłowych o ugruntowanej sławie (jak np. kopalnie soli w Bochni i Wieliczce czy tężnia w Ciechocinku), pól bitew, parków i ogrodów, nekropolii czy obiektów o znaczeniu symbolicznym (jak np. kopce).

Równocześnie dał się zauważyć negatywny wpływ chaosu, jaki wynika z braku konsekwencji w umieszczaniu na liście PH obiektów wpisanych na LŚD¹². Niestety, zasada, aby przedstawiać UNESCO polskie kandydatury będące wcześniej PH nie była stosowana od początku istnienia PH jako formy ochrony zabytków w Polsce, a co więcej, inicjatywa, jaką swego czasu podjął Narodowy Instytut Dziedzictwa, aby wśród PH znalazły się wszystkie polskie miejsca i obiekty z LŚD, zapewne w wyniku ustaleń na wyższym szczeblu, straciła swój impet. Rezultatem tego jest brak spójności obu list, chaos informacyjny i *de facto* niezrozumiała dla odbiorców deprecjacja części najcenniejszych miejsc i obiektów w wymiarze krajowym. Jak się wydaje, głównym problemem wymagającym uregulowania jest w tym przypadku istnienie na LŚD wpisów grupowych, współtworzonych przez kilka obiektów o zróżnicowanej lokalizacji (*notabene* wpisanych wraz z innymi, podobnymi obiektami z krajów ościennych), które – wedle dotychczasowej praktyki, nie przewidującej wpisów grupowych obiektów położonych w różnych lokalizacjach¹³ – należałoby wpisać na listę PH indywidualnie, poszerzając ją tym samym aż

---

¹² Więcej na ten temat zob. Świdrak M., *op. cit.*, s. 56-60.

¹³ Pewnym, uzasadnionym, wyjątkiem są tu, dokonane odpowiednio w 2012 i 2017 roku, wpisy Bohonik i Kruszynian oraz Nieborowa i Arkadii. W obu przypadkach są to jednak lokalizacje niezbyt od siebie odległe, umiejscowione w obrębie jednego powiatu (odpowiednio: sokólskiego i łowickiego).

o kilkanaście nowych pozycji¹⁴.

Z przedstawionego przeglądu studenckich opinii, subiektywnych i w wielu przypadkach niewątpliwie intuicyjnych czy momentami może nawet infantylnych, wyłania się niewątpliwie ważna rola PH jako kategorii, która – przy chęci bliższego poznania ze strony odbiorcy – pełni doniosłą funkcję edukacyjną. Wynika ona z faktu, iż PH w swej ogromnej, typologicznej i funkcjonalnej różnorodności poszerzają horyzonty myślowe, zwracając uwagę nie tylko na miejsca czy obiekty oczywiste dla każdego Polaka, jak np. Wawel, Grunwald czy Westerplatte, ale też uwrażliwiając na piękno towarzyszącej architekturze techniki bądź natury czy skupiając uwagę na infrastrukturze pomocnej przeszłym pokoleniom w wykonywaniu wielu, często prozaicznych, codziennych czynności. Charakter listy PH jako zbioru otwartego prowokuje przy tym do refleksji nad zasobem naszego dziedzictwa kulturowego i pobudza do dyskusji nad jego częścią przeoczoną, niedocenioną lub jeszcze niedostrzeżoną¹⁵.

---

¹⁴ Dotyczy to w szczególności drewnianych, średniowiecznych kościołów drewnianych (6) oraz cerkwi (8) usytuowanych w południowo-wschodniej Polsce, wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa – odpowiednio – w 2003 i 2013 roku. Spośród tych obiektów na liście PH znalazła się – i to dopiero pod koniec 2017 roku – wyłącznie cerkiew w Radrużu. W tym samym czasie na listę PH trafił również kościół w Szalowej, który brany był pod uwagę do wpisu na LŚD w 2003 roku, nie został jednak pozytywnie zweryfikowany przez delegata UNESCO. Z kolei Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, wpisane na LŚD w 2001 roku, stały się PH dopiero w 2017 roku.

¹⁵ Należy żałować, iż kategoria ta nie stała się elementem prowadzonych niedawno badań społecznych na temat dziedzictwa w Polsce. Por. Chabiera A., Dąbrowski A., Fortuna-Marek A., Kozioł A., Lubaś M., Nowak P., Skaldawski B., Stępnik K., *Polacy wobec dziedzictwa. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2017.

Bibliografia

Czuba M., *Pomniki historii. Stan prawny i zasady ochrony*, [w:] B. Szmygin (red.), *Rola samorządowych służb konserwatorskich w systemie ochrony zabytków w Polsce. I Ogólnopolskie Spotkanie Opiekunów Pomników Historii*, Lublin-Warszawa 2011, s. 159-163.

Chabiera A., Dąbrowski A., Fortuna-Marek A., Kozioł A., Lubaś M., Nowak P., Skaldawski B., Stępnik K., *Polacy wobec dziedzictwa. Raport z badań społecznych*, Warszawa 2017.

Frączak K., *Skuteczność ochrony pomników historii w prawie polskim*, [w:] K. Zeidler (red.), *Prawo ochrony zabytków*, Warszawa-Gdańsk, 2014, s. 260-270.

Konopka M., *Pomniki historii – nie wykorzystana szansa*, „Ochrona Zabytków” 52, 1999, nr 4 (207), s. 414-417.

Marcinek R., *Pomniki historii. Najcenniejsze obiekty i zespoły zabytkowe w Polsce*, [Narodowy Instytut Dziedzictwa; kilka wydań, m.in.:] wyd. III, Warszawa 2014.

Piotrowska K., *Aspekty prawne zarządzania dziedzictwem na przykładzie pomników historii i miejsc światowego dziedzictwa*, [w:] K. Zeidler (red.), *Prawo ochrony zabytków*, Warszawa-Gdańsk 2014, s. 271-284.

Pomniki Historii – źródło dziedzictwa kultury, „Biuletyn Forum Debaty Publicznej”, nr 10, 2012 [numer w całości dedykowany omawianej tematyce].

Świdrak M., *Krytyczne uwagi do instytucji pomnika historii*, [w:] P. Dobosz, M. Biliński, W. Górny, A. Mazur, M. Hadel, A. Kozień (red.), *Problemy ochrony prawnej sportowego dziedzictwa kulturowego i mechanizmy prawa sportowego*, [Uniwersytet Jagielloński] Kraków 2018, s. 49-64.

Pruszyński J., *Pomniki historii jako kategoria prawna*, „Ochrona Zabytków” 52, 1999, nr 4 (207), s. 418-422.

Purchla J. (red.), *Raport na temat funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, Kraków 2008.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [z późniejszymi zmianami – tekst jednolity], Dz.U. 2018, poz. 2067.

Zalasińska K., *Prawna ochrona zabytków nieruchomości w Polsce*, Warszawa 2010.

